

Олег ФІНОГЕНОВ

*здобувач відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6666-1624>
e-mail: fom_178@ukr.net*

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ

Зазначено, що в 1920–1930-х роках «українське питання» залишалося не вирішеним: жодна європейська держава не обстоювала права українського народу на створення своєї незалежної і соборної країни. Вказано, що сповідуючи ідеали незалежності й соборності України, створене 1922 р. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН) намагалося, по-перше, актуалізувати «українське питання» на міжнародній арені, по-друге, добитися ревізії рішення Ради послів від 14 березня 1923 р. та виступило з рішучим осудом національно-культурної політики Польської держави в першій половині 1920-х років. Відзначено, що ЗУТЛН на початку 1920-х років – чи не єдина еміграційна структура, створена відомими українськими громадсько-політичними діячами з метою розширення впливу на міжнародному рівні екзильного уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) для вирішення проблеми державного статусу Східної Галичини. Показано, що в 1922–1924 рр. ЗУТЛН виступало на міжнародній арені захисником національно-державницьких інтересів українців Галичини, пропагувало ідею відновлення української державності після закінчення Першої світової війни.

Проаналізовано зовнішньополітичну діяльність товариства, спрямовану на вирішення «українського питання». Схарактеризовано ефективність роботи керівних органів ЗУТЛН, діяльність його представників у Союзі товариств Ліги Націй (СТЛН). Акцентовано на співпраці з політичними партіями Західної України й аналогічним наддніпрянським товариством. Констатовано, що завдяки зусиллям лідерів ЗУТЛН «українське», а точніше «східногалицьке питання», неодноразово дискутували на засіданнях Великої ради і Політичного комітету Генеральної асамблеї Ліги Націй, а світові політики могли одержати достовірну інформацію про факти порушення польською владою прав національних меншин, невиконання своїх міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: Західноукраїнське товариство Ліги Націй, Союз товариств Ліги Націй, еміграційний уряд ЗУНР, Східна Галичина, Польська держава.

Утворення Союзу товариств Ліги Націй (1919), Українського товариства Ліги Націй (УТЛН) (1921) – події, які дали західноукраїнській політичній еміграції вагомий

поштовх до утворення Західноукраїнського товариства Ліги Націй. Наприкінці 1921 р. розпочалася кропітка організаційна робота щодо кристалізації ідеологічної платформи та кадрового складу. На ЗУТЛН еміграційний уряд ЗУНР покладав значні надії щодо позитивного вирішення «українського питання» після закінчення польсько-української війни 1918–1919 рр. і встановлення на західних землях України польського владного режиму.

Зовнішньополітична діяльність ЗУТЛН у першій половині 1920-х років – одна з малодосліджених проблем в українській і зарубіжній історіографії. Окремі аспекти теми висвітлено у працях Олександра Кольського¹, Анатолія Круглашова², Володимира Кушніра³, Андрія Мельника⁴, Надії Литвин⁵, Олександра Павлюка⁶, Юлії Рубахи⁷ й ін. Стаття ґрунтується на значних джерельних даних, основа яких – архівні матеріали Центрального державного історичного архіву в м. Львові (ЦДІАЛ України), а саме ф. 355 «Західно-Українське товариство Ліги Націй, м. Відень». Мета статті – проаналізувати зовнішньополітичну діяльність товариства, спрямовану на вирішення «українського питання», охарактеризувати ефективність роботи його керівних органів, діяльність представників у СТЛН, акцентувати увагу на співпраці з політичними партіями Західної України й аналогічним наддніпрянським товариством.

Боротьба проти польського владного режиму на західноукраїнських землях – основна мета ЗУТЛН на міжнародній арені, якій товариство приділяло надзвичайно велику увагу. Ще напередодні створення організації, 4 липня 1921 р., Олександр Марітчак підготував «Звернення до Найвищої Ради Мирової Конференції в Парижі про надання права самовизначення Східній Галичині», у якому детально схарактеризував національну політику Другої Речі Посполитої та виокремив чинники, які, на думку одного з лідерів ЗУТЛН, мали би сприяти відновленню української державності на західноукраїнських землях⁸.

¹ Кольский А. Лига Наций (Ее организация и деятельность). Москва, 1934. 145 с.

² Круглашов А. Проблеми післявоєнного устрою в громадській думці українців Галичини і Буковини (1914–1918 рр.). *Питання історії Великої війни 1914–1918 рр.*: зб. наук. статей. Чернівці, 1995. С. 19–24.

³ Кушнір В. Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Київ, 1998. Вип. 22. С. 178–190; Кушнір В. Українське питання на форумі Ліги Націй (1920–1922 рр.). *Наукові зошити історичного факультету.* Львів, 1997. Вип. 1. С. 92–95.

⁴ Мельник А. Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на вільне національно-державне самовизначення. *Часопис Київського університету права.* Київ, 2014. Вип. 1. С. 59–63.

⁵ Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2009. Вип. 19. С. 266–270.

⁶ Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗУНР). *Нариси з історії дипломатії України.* Київ, 2001. С. 358–377.

⁷ Рубаха Ю. Ліга націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів, 2008. 84 с.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 355. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 1–5.

Проаналізувавши ст. 91 Сен-Жерменського договору, відповідно до якого Польська держава визнана тільки «фактичним, мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держава Антанти», О. Марітчак констатував, що «Польща, яка по всіх розборах апелювала все до почуття права і справедливості народів світа, одержавши по закінченню світової війни при допомозі могутих держав Антанти знова свою самостійність, використовує вже її в початках державного існування для своїх імперіялістичних цілей, бажаючи заволодіти землями, лежачими поза границями етнографічної Польщі та заселеними переважно чужими національностями»⁹.

Представник ЗУТЛН зауважив, що після відновлення незалежності Польська держава найперше «звернула... свою експанзивну політику проти галицьких українців, які заселяючи компактною національною масою Східну Галичину, проголосили в дни 1 падолиста 1918 р. самостійну галицьку державу з забезпеченням прав національних меншостей»¹⁰. Він відзначив, що Польща, «маючи на оці великі природні багатства Східної Галичини (нафта, сіль, урожайність рілі і т. п.) та корисне її географічне положення, рушила в перших днях падолиста 1918 р. війною проти галицьких Українців, які безпримірною, героїчною боротьбою ставили через 9 місяців завзятий опір польській перевазі»¹¹. Згодом, отримавши від держав Антанти допомогу у вигляді 100-тисячної модерної армії Галлера, польки одержали змогу «заволодіти Східною Галичиною по ріку Збруч»¹².

Громадсько-політичний діяч констатував: «Що більше, Польща, яка свого часу протестувала перед цілим культурним світом проти колонізації Познанщини Прусаками, які будь-що-будь поступали на основі ухвалених парламентарним тілом законів що до території належачої до німецької держави – сама протизаконно нехтуючи споконвічні права місцевого галицького населення до землі, оброблюваної від віків його руками і зрошеної його потом, не маючи признаної Східної Галичини, старається нагально сколонізувати велику посілість Східної Галичини між польське населення, походяче з поза її меж, виключаючи місцеве українське населення від можности набуття землі»¹³.

Після організаційного оформлення ЗУТЛН 30 березня 1922 р. президія товариства направила до Головної ради СТЛН звернення, у якому представлено передісторію утворення ЗУНР і висловлено обґрунтовані претензії українців на відновлення державності в межах Східної Галичини. У документі зазначено, що «Найвища Рада Мирової Конференції своїм рішенням з 25 червня 1919 р. не дозволила польській армії тимчасово окупувати Східну Галичину, прирікаючи, що державне становище сеї території вона вирішить згідно з волею населення, значить на підставі права національного самовизначення... Наслідком отсеї постанови Найвищої Ради був примушений галицько-український Уряд разом з українською галицькою Армією уступити поза границі Східної Галичини, що лишилися під військовою окупацією Польщі»¹⁴.

⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 1.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. Арк. 6.

Президія ЗУТЛН переконувала міжнародну спільноту, що становище українців у краї «погіршує ся з кожним днем»¹⁵, оскільки:

- 1) Східна Галичина зазнає польської колонізації;
- 2) ліквідовано українські школи;
- 3) зарито чимало українських просвітніх, культурних, господарських інституцій;
- 4) «Вже третій рік не допускають українську молодь до вищих шкіл»;
- 5) край поділено на польські департаменти (воєводства);
- 6) «Примусово накладають на українське населення Східної Галичини надзвичайні данини на рід польської держави».

Відзначено, що «анальогічні відносини як в Східній Галичині панують під польською окупацією на інших західно-українських землях а саме: Волині, Холмщині, Підлясся, положених на захід від лінії ризьського договору. Українське населення тих земель як переважаюча більшість домагається знесення польської окупації і прилучення до незалежної галицької держави»¹⁶.

У цьому контексті президія ЗУТЛН «предкладає зажалення на поведінку окупаційних органів Головної Раді Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй» і просить: «(а) поставити справу Східної Галичини, Буковини і інших західно-українських земель (Волині, Холмщини, Підлясся і Полісся) на денній порядку загальної Конференції Унії, яка відбудеться в червні 1922 р. в Празі; (б) зайнятися положенням поневоленого українського населення згаданих вище земель та підняти відповідні заходи у компетентних чинників для негайного усунення надужит, знесення ворожої окупації та відання адміністрації головних земель аж до остаточного вирішення їх державно-правного становища в руки безсторонної міжнародної комісії; (в) поставити домагання до компетентних чинників остаточного вирішення державно-правного становища згаданих земель»¹⁷.

6 червня 1922 р. на засіданні п'ятої комісії СТЛН у Празі від імені ЗУТЛН із доповідями виступили О. Марітчак («Державно-правне становище східно-галицької справи») та Михайло Лозинський («Історичні основи нашої державности»)¹⁸. Основний лейт-мотив: «Польща поводить ся в тім краю [Галичині – *О. Ф.*] так наче б він до неї належав, нищить адміністраційну інтегральність Східної Галичини, знесла галицьке намісництво і краєвий виділ, а завела на те місце воєводства (департаменти), безправно перевела конскрипцію населення при помочи війська, з примушування його до признавання польської державности в Східній Галичині. Коли населення однодушно виступило з опором проти сего зарядження, цілі села обставлено військом а конскрипційні комісарі проти волі населення самі виповнювали рубрики державної приналежности в користь Польщі. Арешти і в'язниці заповнювалися десятками тисячів спокійних галицьких горожан а знущання і середовічним тортурам не було кінця»¹⁹.

Згодом, на конференції у Будапешті (жовтень 1922 р.), ЗУТЛН запропонувало Головній раді СТЛН схвалити проєкт резолюції, підготовлений товариством, у якому

¹⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 6.

¹⁶ Там само. Арк. 7.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. Спр. 16. Арк. 1.

¹⁹ Там само. Спр. 24. Арк. 7.

висувалася вимога до держав Антанти як тимчасового суверена Східної Галичини (ст. 91 Сен-Жерменського договору) виконати «прислуюче їм прав до сеї території та знесення неправних актів польських окупаційних органів». Водночас «поставлено домаганнє до Найвищої Ради на приверненнє Західно-Української Республіки, згідно з проявленною в дні 1 листопада 1918 р. волею населення Східної Галичини та усуненнє чужинецької мілітарної окупації сего краю»²⁰.

10 листопада 1922 р. президія ЗУТЛН підготувала «Звернення до культурного світа в справі положення у Східній Галичині». Документ традиційно починався коротким політико-правовим аналізом становища території Східної Галичини. Члени ЗУТЛН переконували світову громадськість у тому, що край «становить на підставі мирових договорів окремих держав, котрий відграничено від сусідніх держав Польщі, Чехо-Словаччини і Румунії державними границями устанавленими Найвищою Радою Мирової Конференції дня 8 грудня 1919 р. (т. зв. лінією Керзона) і Севрським договором з дня 10 серпня 1920 р. Східна Галичина остає на підставі артикулу 91. Сан-Жерменського мирового договору під суверенітетом великих держав Антанти, котрі прирекли вирішити державне становище сеї території по думці волі населення сего краю (постанова Найвищої Ради з 25 червня 1919 р.)»²¹.

Відповідно, відзначала президія ЗУТЛН, «до часу вирішення сего державного становища Східної Галичини Польща ніколи не одержала від держав Антанти мандату до ведення цивільної адміністрації сего краю і являється виключно лише тимчасовим мілітарним окупантом Східної Галичини...»²². Члени товариства наголошували, що як тимчасовий мілітарний окупант Польща не має права вводити в дію будь-яких актів цивільної адміністрації у Східній Галичині, а тим більше поширювати закони Другої Речі Посполитої на цей регіон²³.

ЗУТЛН на конкретних прикладах доводило, що:

а) «Польща неправно розгтягнула обовязуючу силу польських законів на території Східної Галичини, примінюючи їх в цілях фізичного, культурного, економічного і національного знищення української більшости (74,45 %) Східної Галичини...»²⁴, зокрема протиправно застосувала на цій території земельний закон, ухвалений Варшавським сеймом, і проводить у регіоні тотальну колонізацію польським елементом, направленим із-за меж Східної Галичини;

б) упроваджено низку законодавчих актів, відповідно до яких порушено суверенність й інтегральну територіальну цілість Східної Галичини, зокрема: ліквідовано автономію краю (красвий виділ у Львові); «Знесено найвисшу адміністраційну власть в тім краю» (Галицьке намісництво у Львові); край поділено на три воєводства (Львівське, Тернопільське і Станіславівське) й «піддано їх безпосередній владі польському Урядові у Варшаві»; порушено кордони Східної Галичини та територіальну інтегральність цієї території при поділі регіону на воєводства, оскільки «влучено до Львівського воєвідства повіти приналежні на основі мирових договорів до Польщі»;

²⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 3.

²¹ Там само. Спр. 33. Арк. 9.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

«За оборону державного становища Східної Галичини обвинює Українців сего краю о злочин Головної зради супроти польської Республіки, мимо що Східна Галичина не належить до Польщі і становить окремий від неї край»; Польська держава робить усе можливе для винищення українського народу й цілковитого його поневолення – витісняє українську мову з публічного життя, стримує культурний розвій українського народу через заборону українській академічній молоді вступати до Львівського університету й інших вищих шкіл і перетворює українські школи на польські²⁵.

«Безкарність цих всіх практик Польщі довела вкінці до сего, що вона посунула свої анексіоністичні змагання до сего, що зважилася накинути населенню Східної Галичини конскрипції населення на засаді приналежности Східної Галичини до Польщі та розписала навіть і насильно перевела вибори до Варшавського Союму», – сказано в документі²⁶.

Члени ЗУТЛН наголошували, що у випадку бездіяльності світової спільноти, край може поринути у вир нової збройної боротьби на національному ґрунті. «Запанував на цій території Східної Галичини безпримірний терор польського окупанта проти якого населення сего нещасного краю не находячи ні звідки охорони хопилось самооборонної війни, – зауважувала президія ЗУТЛН. – Народ доведений до розпуки і боронячися проти актів винищування і терору палить стирти збіжа і будинків польських кольоністів, польських дідичів і польських адміністраційних урядників у Східній Галичині, ушкоджує залізничні шляхи і інші средства комунікації та нищить поміщення польської адміністрації у Східній Галичині»²⁷.

Так, «в сей спосіб розгоряє у Східній Галичині оружна війна і вибухає полумя кривавої пожежі майже в самім серци Європи, на самій граници і так ще не сконсолідованого Сходу Європи загрожуючи загальному мирови. Вже появилися зброєні відділи, щоб із зброєю в руці стати в обороні винищованого населення Східної Галичини»²⁸. Товариство зверталось із проханням «положити врешті край сим невиносимим відносинам у Східній Галичині і довести до здійснення героїчних змагань українського народу Східної Галичини до державної незалежности»²⁹.

12 листопада 1922 р. ЗУТЛН підготувало для «Найвищої Ради миру» «Меморіал з представленням нестерпного положення населення Східної Галичини під тимчасовою польською окупацією», який висвітлював основні напрями терору польської влади проти корінного українського населення краю. «Положення у Східній Галичині таке невиносиме і повне грози, що в імени катованого населення Східної Галичини і обороні великих засад і ідей, яким як Товариство Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй вірно служило, підносити мусимо поважний наш голос остороги перед небезпеками, які загрожують з причини цього нестерпного положення Східної Галичини під терористичною мілітарною польською окупацією», – резюмували автори документа³⁰. З цих причин, «з уваги... на сю всю грозу положення у Східній Галичині», ЗУТЛН

²⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 10.

²⁶ Там само. Арк. 12.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. Спр. 33. Арк. 13.

зверталось до «Найвищої Ради Мира» з проханням, щоби світова спільнота «зволила негайно усунути тимчасову мілітарну польську окупацію Східної Галичини і якнайскорше вирішила правно-державне становище сего краю згідно з волею населення і права на національне самовизначення»³¹.

За декілька днів, 15 листопада 1922 р., ЗУТЛН надіслало серію звернень до Найвищої Ради Мирної конференції в Парижі (Франція), Високої Ради послів у Парижі, прем'єр-міністра Кабінету Міністрів у Вашингтоні (США), Високої Ради Ліги Народів у Женеві (Швейцарія), Президії Міжнародного союзу товариств Ліги Націй у Брюсселі (Бельгія), англійського, французького, італійського товариств Ліги Націй та інших світових організацій і провідних світових лідерів із проханням «якнайскоршого скликання для справи Східної Галичини засідання Найвищої Ради Мира і узискати рішення Найвищої Ради Мира що до негайного усунення тимчасової мілітарної польської окупації Східної Галичини та що до означення правно державного становища сего краю або будь то впрост самою Найвищою Радою будьто через віддане вирішення сеї справи Союзови Народів з припорученням негайного устанавлення Союзом Народів на час до вирішення сеї справи тимчасової адміністрації Східної Галичини на місце дотеперішньої мілітарної польської окупації»³².

Вкотре наголошено, що «положенне у Східній Галичині таке невиносиме і повне грози, що в імени катованого населення Східної Галичини і обороні великих засад і ідей, яким як Товариство Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй вірно служило, піднести мусимо поважний наш голос осторони перед небезпеками, які загрожують з причини цего нестерпного положення населення Східної Галичини під терористичною мілітарною польською окупацією»³³.

Напередодні оголошення ухвали Ради послів остаточного рішення щодо кордонів Польщі (10 березня 1923 р.) ЗУТЛН застерігало світову спільноту від необдуманих ухвал щодо території Східної Галичини. Члени товариства відзначали, що край має необхідні політичні, економічні та природні умови для «удержання незалежної держави середньої величини», оскільки:

1) територія Східної Галичини охоплює 55 300 км² – більша за Швейцарії, Голландії і передвоєнної Сербії;

2) регіон моноетнічний (українці становлять близько 74,4 % населення або ж 4 055 000 осіб на 5 450 000 осіб усього населення);

3) «Як рільничо-промислова країна може сей край бути для Європи важним доставцем сівців і поживи та природним ринком збуту для західноєвропейського фабричного промислу»;

4) Галичина – природний транзитний край між Заходом і Сходом («система сплавних рік і залізничої сіти через Карпати і в нутрі краю та через своє географічне положення майже в центрі середньої Європи»);

5) Галичина довела в період своєї державної незалежності (1918–1919), що зможе «господарсько вповні удержатися, бо відділена від Європи і Сходу революційними

³¹ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 13.

³² Там само. Арк. 22.

³³ Там само. Арк. 18.

хаосами на Сході і на Мадярщині, та позбавлена всяких ресурсів ззовні, удержувалася вповні при допомозі власних природних багатств в краю»³⁴.

«Вага створення зі всіх західно-українських земель окремої національної держави буде тим більша, що через її створення відпаде раз і на все можливість оружних конфліктів між європейським Сходом а Польщею, – сказано в документі. – Коннаціональна Україна як також і Россія будуть в разі відновлення Галицько-володимирської держави вповні заспокоєні, що природний розвій західноукраїнських земель і національні права і добробут українського населення сих земель являться будуть цілковито забезпечені перед Польщею і її екстремінаційним імперіалізмом»³⁵.

Водночас ЗУТЛН виступило рішуче проти визнання кордонів Польщі по лінії Ризького мирного договору. «Вмаганне таких границь Польщі, які йшли би поза її етнографічну територію, було би явним знесиленням як Версальського мирного договору сеї підстави всесвітнього мира, так права на самовизначенне і виразно проявленої волі населення українських, білоруських і литовських земель до державної незалежности, котрі силою заняла Польща. А на узасаднення сего нашого застереження підносимо, що занята Польшею українська, білоруська і литовська територія виносить аж 206,873 кілометрів квадратних...»³⁶.

Президія товариства вимагала, «при вирішуванні східних границь Польщі, брано на згляд в першу чергу етнографічні границі розселення і попередно вислухано волю населення вище означеної непольської території, а не кермованося стратегічними зглядами, як сего домагається Польща, та ставляла рішуче домаганне, щоби перед вирішенням східних границь Польщі вислухано зокрема легальних представників українського населення сеї території»³⁷.

ЗУТЛН вимагало допустити до нарад конференції Ради послів делегатів Української Національної Ради, як «одиноких легальних представників Східної Галичини і доперва по їх вислухання приступити до вирішення правно-державного становища Східної Галичини»³⁸.

15 березня 1923 р. на засіданні ЗУТЛН у Відні обговорювали інформаційне повідомлення агенції «Ава» про рішення Ради послів щодо східних кордонів Польщі. Учасники відзначали, що «донесення агенції “Ава” говорить загально, що Рада Амбасадорів признала східною границею Польщі лінію Ризького договору. Натомість не говориться в згаданім донесенню чи і на скільки рішення Ради Амбасадорів відноситься також до Сх. Галичини»³⁹.

Зважаючи на відсутність достовірної інформації, учасники наради припустили два можливі варіанти розвитку подій: питання Східної Галичини ще не стало предметом рішення Ради послів і вердикт у цій справі відкладений; «згадане донесення треба розуміти так, що всі землі на захід від лінії Ризького договору, отже також

³⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 25.

³⁵ Там само. Арк. 26.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. Арк. 27.

³⁹ Там само.

Сх. Галичину Рада Амбасадорів признала Польщі, себто що дотично сеї останньої Рада Амбасадорів перенесла свої суверенні права на Польщу»⁴⁰.

Відповідно до першого сценарію розвитку подій ЗУТЛН укотре вимагало «якнайшвидшого вирішення справи Сх. Галичини згідно з волею населення сего краю, яке утворивши свою власну державу і обороняючи її перед польською інвазією, дало ясний і безсумнівний вислів своєї волі, як також згідно з заявою Найвисшої Ради, яка в своїм рішенню з 25 червня 1919 проголосила, що населення Сх. Галичини одержить змогу виконати право самовизначення»⁴¹.

У другому випадку заявляло, що «коли згадане рішення Ради Амбасадорів признало Сх. Галичину Польщі, то се рішення не тільки нарушує право самовизначення населення Сх. Галичини, але також являється недодержанням зобов'язання, яке взяла на себе супроти населення Сх. Галичини Найвисша Рада своїм рішенням з дня 25 червня 1919, нотифікованим обом воюючим сторонам, себто Західно-Українській / Східно-Галицькій / Республіці і Польщі»⁴².

Учасники наради з обуренням констатували: «Коли ж тепер Рада Амбасадорів рішила би признати Сх. Галичину Польщі, не давши населенню Сх. Галичини змоги, виконати право самовизначення, то таке рішення було би ярким порушенням висше наведеного зобов'язання Найвисшої Ради з 25 червня 1919»⁴³. Також відзначено, що пошана міжнародних зобов'язань належить до головних принципів міжнародного права, що становлять основу міжнародних відносин. Коли ж міжнародні зобов'язання – «картка паперу», яку будь-якої мить можна порвати, тоді порушуються основи міжнародного права. З цих причин ЗУТЛН не допускало, щоб Рада послів могла прийняти у справі Східної Галичини рішення, що суперечило зобов'язанням Найвисшої Ради від 25 червня 1919 р., «бо се було би порушенням основних принципів міжнародного права»⁴⁴.

Якщо ж таке рішення справді ухвалено, то ЗУТЛН висловлювало рішучий протест і вважало його спрямованим «на потоптання права самовизначення населення Сх. Галичини і порушення міжнародно-правного зобов'язання». Щобільше, товариство попереджало світову спільноту, що «населення Сх. Галичини уважатиме таке рішення правно неважним та буде боротися проти нього аж до відзискання державної незалежності»⁴⁵.

17 березня 1923 р. ЗУТЛН підготувало «Торжественний протест» проти рішення Ради послів від 14 березня цього ж року. «Західно-українське Товариство Ліги Націй рішуче протистує проти порушення міжнародного права, проти потоптання прав самовизначення населення Східної Галичини і зломання прийятих супроти її населення міжнародно-правних зобов'язань Найвисшої Ради з дня 25 червня 1919, та вважаючи рішення Конференції Ради Амбасадорів правно неважним домагається його нератифікування і спричинення поновного вирішення правно державного

⁴⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 27.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. Арк. 28.

⁴⁴ Там само. Арк. 29.

⁴⁵ Там само.

становища Східної Галичини згідно з волею населення себто на основі його права самовизначення», – мовиться у документі⁴⁶.

Члени товариства наголошували на необхідності перегляду рішення. «В ім'я справедливости, людськості і в інтересі мира апелюємо до парламентів головних держав Антанти і домагаємося спричинення перерішення правно-державного становища Східної Галичини та заявляємо, що населенне Східної Галичини боротися буде проти рішення Конференції Ради Амбасадорів з 14 марта ср. аж до відзискання повної державної незалежності», – резюмували автори «Торжественного протесту»⁴⁷.

Загалом ЗУТЛН надіслало низку протестних нот після рішення Ради послів від 14 березня 1923 р.: «1 вересня 1923 в справі ревізії рішення Конференції Амбасадорів з 14 марта 1923 в справі східних границь Польщі і в галицькій справі; 5 вересня 1923 подано до Союзу народів другу ноту в справі в'язнення Митрополита Андрея Шептицького та в справі взборонювання галицькій еміграції повороту до рідного краю відмовлювання паспортів членам нашого Т-ва; перед Засіданням Головної Ради Унії і Комісії Унії для національних меншостей, скликаних до Гагі на 8 і 9 жовтня 1923, внесло наше Т-во дня 20 вересня 1923 меморіал нотою про положенне нашого народу під Польщею, а в справі нашого Т-ва з домаганем привернення йому прав заступства в Унії»⁴⁸.

Отже, товариство в 1922–1923 рр. розгорнуло активну зовнішньополітичну пропагандивну кампанію, основне вістря якої спрямовувалося проти прав Польщі на західноукраїнські землі після закінчення Першої світової війни. У численних меморіалах, зверненнях, листах до міжнародних організацій і світових лідерів, ЗУТЛН наголошувало на невіршеності «українського питання», закликало, хоча й безрезультатно, світову громадськість сприяти відновленню української державності.

REFERENCES

1. Kolskii, A. (1934). *Liha Natsyi (Ee orhanizatsiia i deiatelnost)*. Moscow [in Russian].
2. Kruhlov, A. (1995). Problemy pisliavoiennoho ustroiu v hromadskii dumtsi ukrainsiv Halychyny i Bukovyny (1914–1918 rr.). *Pytannia istorii Velykoi viiny 1914–1918 rr.*, 19–24 [in Ukrainian].
3. Kushnir, V. (1998). Liha Natsii ta mizhnarodni harantii prav natsionalnykh menshyn. *Novi tekhnologii navchannia: nauk.-metod. zb.*, 22, 178–190 [in Ukrainian].
4. Kushnir, V. (1997). Ukrainske pytannia na forumi Lihy Natsii (1920–1922 rr.). *Naukovi zoshyty istorichnoho fakultetu*, 1, 92–95 [in Ukrainian].
5. Lytvyn, N. (2009). Videnskyi period uriadu ZUNR. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 19, 266–270 [in Ukrainian].
6. Melnyk, A. (2014). Statut «Zakhidnoukrainskoho tovarystva Lihy Natsii» Yu. Romanchuka, R. Perfetskoho yak vidobrazhennia dyplomatychnoi aktyvnosti emihrantskoho uriadu ZUNR shchodo zakhystu prava ukrainsiv Halychyny na vilne

⁴⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 31.

⁴⁷ Там само. Арк. 32.

⁴⁸ Там само. Спр. 17. Арк. 3.

- natsionalno-derzhavne samovyznachennia. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 59–63 [in Ukrainian].
7. Pavliuk, O. (2001). *Dyplomatiia ZUNR (ZOUNR)*. In *Narysy z istorii dyplomatii Ukrainy* (pp. 358–377). Kyiv [in Ukrainian].
  8. Rubakha, Yu. (2008). *Liha natsii yak mizhnarodnyi instrument pidtrymannia myru i bezpeky v sviti*. Lviv [in Ukrainian].

Oleh FINOHENOV

PhD candidate at the Department of Modern History

I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6666-1624>

e-mail: fom_178@ukr.net

«UKRAINIAN ISSUE» IN THE ACTIVITIES OF THE WESTERN UKRAINIAN ASSOCIATION OF THE LEAGUE OF NATIONS

In the 1920–1930s, the «Ukrainian issue» remained unsolved. None of the European states defended the right of the Ukrainian people to create their own independent and united country. Declaring the ideals of independence and unity of Ukraine, established in 1922, the Western Ukrainian Society of the League of Nations (ZUTLN) had two important tasks. Firstly, to update the “Ukrainian issue” in the international arena, and secondly, to revise the decision of the Council of Ambassadors of March 14, 1923, and with strong condemnation of the Polish national and cultural policy in the first half of the 1920s. The study notes that in the early 1920s, the ZUTLN was almost the only emigration structure created by famous Ukrainian public and political persons to expand the international influence of the exile government of the Western Ukrainian People’s Republic (ZUNR) to address the state status of Eastern Galicia. In 1922–1924, the ZUTLN defended the national and state interests of Ukrainians in Galicia in the international arena and promoted the idea of restoring Ukrainian statehood after World War I.

The foreign policy activities of the society on dealing with the «Ukrainian issue» is analyzed. The efficiency of ZUTLN governing bodies, the activities of its representatives in the Union of Societies of the League of Nations (STLN), is characterized. Cooperation with political parties of Western Ukraine and a similar Dnieper society is emphasized. It was concluded that thanks to the ZUTLN leaders’ efforts, the “Ukrainian” or, more accurately, the «Eastern Galician issue» was repeatedly discussed at meetings of the Grand Council and the Political Committee of the General Assembly of the League of Nations international obligations. That’s how world politicians could obtain reliable information about national minorities rights violations by the Polish authorities.

Keywords: the Western Ukrainian Association of the League of Nations, the Union of Societies of the League of Nations, emigration government of the West Ukrainian People’s Republic, Eastern Galicia, Polish state.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 7

Львів 2019

УДК 94(477)“19/20”

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 7. 272 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2019. Issue 7. 272 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 11 від 17.12.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (Gołębiowska-Tobiasz Aneta), dr (Польща)

Дзеньковський Томаш (Dzieńkowski Tomasz), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ISSN 2409-434X

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

PASITSKA Oksana. Ukrainian individual entrepreneurship in Halychyna in the first third of the 20 th century: state and features of development	3
ФІНОГЕНОВ Олег. «Українське питання» в діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй	12
ПІДШИБЯКІН Сергій. Операція чи «котел»: Дебальцівські події початку 2015 року у візях української громадської думки	23
ПОПКО Сергій. Військові навчання та миротворчі операції Збройних сил України (2014–2016)	38
ПОЛТАВЕЦЬ Юрій. Культурне життя, організація дозвілля та побуту в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	48

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ХХ СТОЛІТТЯ

СТЕФАНІВ Василь. Релігійне питання в ідеології європейських націоналістичних рухів та український інтегральний націоналізм у міжвоєнну добу: порівняльний аналіз	58
ФУТАЛА Василь. Чи була зрада в ОУН? (Історіографічні оцінки причин і передумов розколу націоналістичної організації у 1940 році)	75
БАЛЕЦЬКА Людмила. Протистояння УПА з радянськими партизанами та поляками на Камінь-Каширщині (1943–1944)	89
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Еволюція концепції розгортання збройної боротьби з окупаційними режимами в середовищі ОУН(б) (1942–1944)	100
ІСАЮК Олеся. Мережа спротиву членів ОУН(б), ув'язнених у концтаборі Аушвіц: приклад трансформації тактики виживання в тактику спротиву на основі досвіду підпільного протистояння	108
НАДУРАК Наталія. Ідейне протистояння українських зарубіжних і радянських дослідників в оцінці діяльності ОУН	124
ПАГІРЯ Олександр. ОУН та УПА в контексті визвольних рухів: спроба компаративного аналізу	150

ПОСТАТІ

ПАТЕР Іван. Ольгерд Бочковський: ставлення чехів і Томаша Гарріга Масарика до українського питання	178
ПОСІВНИЧ Микола. Отець Степан Онишкевич: творець і будівничий ЗУНР	217
SOVA Andrii. Physical education professor Stepan Haiduchok: the formation of a worldview	226
ЗАЙЦЕВ Юрій. Михайло Сорока – моральний символ борців за волю України 1940–1980-х років	234

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

ГАВРИЛІВ Ігор. До питання актуальності державотворчої програми Організації Українських Націоналістів	244
---	-----

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

ARTYMYSHYN Yulia. [Рец. на:] Roman Kabachyi «Exiled to the Steppes. The Deportation of Ukrainians from Poland to South of Ukraine in 1944–1946»	258
РОМАНЮК Михайло. [Рец.]: Історія УПА на Тернопільщині [на]: Волянюк С. Історія воєнної округи УПА «Лисоня»	262